

COĞRAFI KEŞİFLER, RÖNESANS, REFORM VE FRANSIZ İHTİLÂLİ'NİN OSMANLI DEVLETİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ*

Zafer ŞEN°

Dünyadaki her devlet gibi Osmanlı Devleti de doğdu, büyüdü ve sona erdi. İnsanlık tarihi boyunca değişmeyen bu gerçek adaletle üç kıtaya hükmeden büyük cihan devleti Osmanlılar içinde geçerli olmuştur. Her sone erişin, tarih sahnesinden çekilişin belli başlı nedenleri vardır. Osmanlı Devleti'nin sona ermesinin de bir çok nedeni mevcuttur. Burada Osmanlı Devleti'nin yıkılmasında etkili olan ana nedenlerden Coğrafi Keşifler, Rönesans ,Reform ve Fransız İhtilali'nin Osmanlı üzerindeki etkilerini inceleyeceğiz.

Coğrafi Keşifler, Rönesans ve Reformun Osmanlı Devleti Üzerindeki Etkileri :

İstanbul'un fethinden sonra Karadeniz ve Akdeniz'e yönelen Osmanlı Devleti o devrin en önemli ticaret yolları olan İpek ve Baharat yollarını kontrolü altına almıştı. Ekonomik bakımdan iyice zor duruma düşen Avrupalılar, Osmanlı ordularının Avrupa'nın ortalarına kadar ilerlemesi karşısında yeni arayışlara yöneldiler. Haçlı seferleri sırasında Doğu'nun zenginliklerini ve medeniyetini tanıyan Avrupalılar, Doğu'ya ulaşmak için yeni yollar araştırmaya başladılar. Coğrafya bilgisinin gelişmesi, pusulanın kullanılmaya başlanması, okyanuslara açılacak gemilerin yapılması sonucu Avrupalılar yeniçağın başlarında coğrafi keşifleri gerçekleştirdiler. 1492'de Amerika'ya, 1498'de Hindistan'a ulaşan Avrupalı gemiciler 1519-1522 yılları arasında dünyayı dolaştılar. Coğrafi keşifler sonrası yeni ticaret yolları bulundu, yeni kıtalar ve yeni ülkeler tanındı. İpek ve Baharat yolları önemini kaybetti. Bu durum Osmanlı ekonomisine önemli ölçüde zarar verdi. Ateşli silahlara sahip Avrupalılar Amerika'nın yerli kabilelerini köleleştirdikleri gibi, altın gümüş ve değerli madenleri ele geçirdiler. Avrupa'ya büyük miktarlarda gümüş ve altın taşıyarak zenginleştiler. Bu durum Osmanlı hammadde kaynaklarının bu kıtaya yönelmesine, Osmanlı gümüş parasının değer yitirmesine ve dolayısıyla enflasyonun artmasına yol açtı.

* 18.02.2009 tarihinde kaleme alınmıştır.

° Araştırmacı, Tarihçi, Yazar, www.zafersen.com , zafer@zafersen.com

Coğrafi keşiflerle dünyaya açılan ve zenginleşen Avrupalılar, sanat bilim ve kültür faaliyetlerine önem vermeye başladılar. Farabi, İbni Sina ve İbni Rüşd gibi Türk-İslam bilginlerinin eserleriyle, eski çağın antikite eserlerini incelediler. Akademiler kurdular. Matbaacılığın gelişmesiyle bilim, kültür ve sanat faaliyetleri hızla yayıldı. Bunun sonucu 15. yüzyıl sonları ve 16.yüzyılda Avrupa’da “yeniden doğuş” anlamına gelen Rönesans hareketleri yaşandı. Rönesans’la Avrupa’da yeni görüş ve düşünceler egemen olmaya başladı. Skolastik görüş ve Katolik kilisesinin otoritesi, İncil ve Hristiyanlığın yeniden yorumlanmasıyla sarsıldı. Bu durum 16.yüzyılda Reform hareketlerinin doğmasına yol açtı. Reform hareketleri sonucu Avrupa’da mezhep birliği bozuldu. Kilisenin düşünce, bilim ve kültür üzerinde kurduğu baskı ortadan kalkmaya başladı. Bilim ve Teknik alanda çok önemli ilerlemeler meydana geldi. Osmanlı Devleti meydana gelen tüm bu gelişmelere uzak kaldığı gibi içine kapanık, kendini yenileyemeyen, kendi kurumlarını yozlaştıran , kısaca çoğu bakımdan çağın gerisinde kalan bir devlet konumuna düştü. Güçlenen Avrupa devletleri ve Rusya Osmanlı Devleti’ni en büyük emel ve hedef olarak kabul edip saldırmaya başladılar. Gerilemeye başlayan devlet bu saldırılar karşısında sarsılmaya başladı.

Fransız İhtilâli’nin Osmanlı Devleti Üzerindeki Etkisi :

Batı’da 16.yüzyıl sonları ile 16.yüzyılda meydana gelen *Rönesans* ve *Reform* hareketleri sonucu başlayan uyanış hareketi, 17.ve 18.yüzyıllarda düşünce, bilim, kültür ve sanat alanlarında büyük gelişmelere neden oldu. Bu gelişmelerin en önemlisi halk tabakalarının özgürlük, eşitlik ve adalet kavramlarının meşru hak olarak görme bilincine ulaşmasıdır. Mutlakiyetçi devlet yapısına ve kutsallaştırılmış krallık yönetimine karşı halkın itaati sarsılmaya başlamıştır. Aydınlanan ve bilinçlenen toplumlar baskıcı, adaletsiz ve acımasız devlet düzenine karşı çıkılması gerektiği bilincine ,devletin halka eşit, şefkatli ve insanca davranmak zorunda olduğu anlayışına büyük ilgi gösterdiler. Akıllı ve dengeyi ön plana çıkaran Aydınlanma döneminde dar kalıplı ve değişmesi mümkün olmayan düşünce sistemi etkinliğini yitirmiş, yerine özgür düşünce, araştırma ve yaşama arzusu egemen olmaya başlamıştır.

Avrupa’daki bu gelişmeler, Fransız İhtilali’nin oluşmasında oldukça önemli bir etkiye sahiptir. Fransa’yı yöneten kral , devlet ve toplumu Tanrı adına yönettiğini, bütün kudretini Tanrı’dan aldığını, halka kabul ettirmişti. Soylular, ruhban sınıfı, burjuvalar ve köylüler (köleler) gibi sınıfsal bir sosyal yapının bulunduğu Fransa’da nüfusun % 90’dan fazlasını

teşkil eden köylüler adeta köle gibi yaşamaktaydı. Bütün hakları kısıtlanan ve gittikçe sefaletle sürüklenen halk yukarıda belirtilen gelişmelerle bilinçlendi. Amerika'daki bağımsızlık ve özgürlük hareketinin başarıya ulaşması Fransa'da özgürlük arzusunun harekete geçmesinde etkili oldu. Kralın baskıcı tutumunun artması , yeni vergilerle halkı iyice yoksullaştırmaya çalışması bardağı taşıran son damla oldu ve 14 Temmuz 1789'da başlayan Fransız İhtilali kralın egemenliğine son verdi.28 Ağustos 1789'da yayınlanan "İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesi" ile bütün insanların özgür ve eşit olduğu , sınıf ayrımının ortadan kaldırıldığı ilan edildi. Devlet ve toplum düzeni özgürlük, adalet ve eşitliği esas alan köklü değişikliklere yöneldi. "Egemenliğin ulusa ait olduğu" 1791 Anayasasında yer aldı.

Fransa'da meydana gelen bu köklü değişimler gücünü Tanrı'dan aldığını söyleyen diğer mutlak krallık yönetimlerini de sarsmaya başladı. Demokratik devlet düzeni özgürlük, eşitlik, adalet ve ulusçuluk düşünceleri diğer Avrupa ülkelerine de yayıldı. Avrupa'nın mutlakiyetçi krallıkları Fransa'da meydana gelen özgürlük hareketlerini boğmak için harekete geçtiler. Avusturya, Prusya, İngiltere ve İspanya Fransa'ya savaş açtılar. İhtilal Savaşları olarak bilinen ve 1793-1815 yılları arasında meydana gelen savaşlar özgürlük ve ulusçuluk akımlarını daha da güçlendirdi. Avrupa'da 1830 ve 1848 İhtilalleri mutlakiyetçi krallıkların sonun getirdi. Demokratik devlet ve toplum düzeni , devletin laikleştirilmesi ve milli devlet yapısı gibi oluşumlar hız kazandı. Yeni ortaya çıkan kavramlar ve yapılanmalar yalnızca Avrupa'yı değil tüm dünyayı etkiledi. Özellikle çok milletli devletler ,bu milliyetçilik akımlarıyla sarsıldılar.

Çok milletli bir devlet olan Osmanlı Devleti de milliyetçilik akınlarının devleti parçalamaya yönelik eylemlerinin odak noktası oldu. Osmanlı Devleti'ni parçalamayı ve çökertmeyi hedef alan devletler Balkanlardan başlamak suretiyle yaptıkları kışkırtmalar sonucu milliyetçi ayaklanmalar çıkardılar. Yunanlılar, Sırp, Bulgarlar başta olmak üzere tüm balkan milletleri bu ayaklanmalara katıldılar. Özellikle Ruslar, Türkleri Balkanlardan atmak , boğazları ele geçirmek ve sıcak denizlere inmek amacıyla *Panislavist* hareketlerle Balkan milletlerini kendi amaçları doğrultusunda kullandı. Osmanlı Devleti ayaklanmaları bastırmak için uğraşırsa da siyasi, ekonomik ve askeri bakımlardan büyük kayıplara uğradı. Avrupa devletleri ve Ruslar ayaklanan milletleri desteklediler. Osmanlı Devleti'nin içişlerine karıştılar ve her türlü baskıda bulundular.1829 yılında Yunanlılar bağımsızlığının kabulüyle başlayan süreci yıkılışa kadar devam etti.

Fransız İhtilalinin meydana getirdiği akımlar 19. Yüzyılın sonlarına doğru Türk aydınlarını da etkiledi. Gerek Avrupa'da öğrenim görürken oradaki milliyetçilik akımlarından etkilenmeleri ,gerekse Osmanlı Devletinde azınlıkların meydana getirdikleri aynı amaçlı ayaklanmalar Türk aydınlarının önce kültürel nitelikte başlayan ve daha sonra siyasallaşan milliyetçilik anlayışını ortaya çıkardı. Türkçülük adı altında başlayan bu akım ,Milli Mücadelede Atatürk tarafından ulusal birlik, beraberlik, vatan ve millet sevgisi anlayışıyla harekete geçirildi. Bağımsızlık kazanıldıktan sonra Atatürk, kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni bir milli devlet haline getirmek için siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda köklü inkılaplar yaptı.